

IN: ANDERE SINEMA
JAN-FEB. 1998

Dionysos

[Een gesprek met Rosi Braidotti over de toekomst van het post-feminisme] door Herman Asselberghs

Op het 'TechnoLust: Technology and Desire'-festival was Rosi Braidotti een van de meest opgemerkte gasten. Braidotti is het hoofd van het departement Vrouwenstudies aan de Universiteit van Utrecht en pleit aan de hand van publicaties als *Patterns of Dissonance* (1991), *Nomadic Subjects* (1995) en *Between Monsters, Goddesses and Cyborgs* (1996) al jaren voor een meer 'rhizomatische', d.w.z. een meer open, meer bewust gefragmenteerde en vooral meer 'lichamelijke' vorm van wat na goedkeuring van trendy cultuurfilosofes als Camille Paglia en Naomi Wolf werd gecatalogeerd als het 'postfeminisme'. Het postfeminisme onderscheidt zich van het traditionele feminisme in haar strijdvlaardige bewustzijn van het eindeloze recuperatievermogen van de media, de macht om strijd te voeren om het lichaam, het bestaan van de vrouw aan de hand van *vrouwbeelden*. Hoewel duidelijk meer geschoold in het bespelen van de geilheid van de media, leidde het op popculturele leest geschoede post-feminisme volgens Braidotti al te veel tot een cynisch immobilisme en in sommige gevallen zelfs tot vreemde vormen van post-conservatisme. Het postfeminisme bleek te monolithisch, te weinig strategisch gefragmenteerd en weerspanning om te kunnen ontsnappen aan de 'academisering' van vrouwelijk protest. De gelegenheidscoalitie tussen popcultuur en psychoanalyse bleek dan wel krachtig genoeg om de academische meerderheid te verontrusten, maar kreeg uiteindelijk een eigen niche aangeboden en verloor snel heel wat van haar slagkracht. In tijden van cybercultuur en virtuele identiteitspolitiek zal noch het traditionele noch het postfeminisme volstaan om vrouwen te vrijwaren van de fallogocentrische systematiek van de eenentwintigste eeuw. Braidotti vond de oplossing in het werk van de Franse filosoof Gilles Deleuze, op zich al een tamelijk weerspanning heerschap dat het altijd al moeilijk heeft gehad binnen de academie en liever zijn eigen modellen uitvond dan die van een ander te moeten lenen. Op aangeven van Deleuze pleit Braidotti voor nieuwe 'figuraties', nieuwe vrouwbeelden, nieuwe culturele archetypen die misschien wel elementen sprokkelen uit de iconografie van onze laat-twintigste-eeuwse verbeelding maar resoluut aansturen op eigen onclassificeerbare categorieën. Deze nieuwe figuraties zijn 'rhizomatisch', overspannen, uitbundig, ironisch, persoonlijk (maar niet volgens de traditionele dictaten van het rationa-

listische ego), bevrijdend en rijk aan verbeelding. Het zijn deze creatieve ingrepen die de feministische kritiek (en elke andere vorm van kritiek for that matter) een nieuwe vitale injectie moeten geven, een shot Dionysische ontsporing en uitbundigheid die maakt dat categorieën verdwijnen, wereldbeelden verbrijskelen en nieuwe verbindingen, nieuwe identiteiten ontstaan. Dit is de enige denkbare (en leefbare) vorm van posthumanisme: eindeloze configuraties van een anti-rationalistische, contradictorische, onvolmaakte en eindeloos poreuze anti-systematiek. Herman Asselberghs sprak met Rosi Braidotti over de toekomst van het feminisme, de rol van de academie, de invloed van de media and the fun of being a riot girl...

AS: Moeten we het post-feminisme beschouwen als een radicale breuk met het vroegere feminisme of gaat het integendeel om de lang verwachte derde golf van het feminisme?

Braidotti: In het midden van de jaren tachtig hebben de media in de Verenigde Staten en in Groot-Brittannië hun aanvallen op de oude feministische garde opgevoerd. Jonge feministen als Susan Faludi en Naomi Wolf hebben die backlash goed gepareerd met kritische vragen naar de manieren waarop vrouwen in de media worden gerepresenteerd. Wolfs boek *The Beauty Myth* is een belangrijke update van de traditionele feministische bekommernissen omtrent het vrouwelijk lichaam, omtrent de good looks, het diëten en de plastische chirurgie. Dat zijn belangrijke feministische thema's, maar er is niets 'post' aan: ze hebben meer te maken met de hoogoplopende media-oorlog tegen het feminisme. De ruk naar rechts tijdens Clintons presidentschap zit daar voor iets tussen. Neem nu Katie Roiphe en Camille Paglia, twee intellectuelen van rechts die niet alleen hand in hand met de media de campagne tegen het feminisme heb-

ben aangevoerd, maar van feministen meteen ook de zondebok van veel hedendaagse sociale problemen hebben gemaakt. Sinds het begin van de jaren negentig heeft de backlash de feministen verantwoordelijk gesteld voor de crisis in de Amerikaanse familie, voor het hoge aantal tienerzwangerschappen, voor mannelijke depressies en voor de verspreiding van drugs in de voorsteden van Amerika. Kijk maar hoe de Amerikaanse media Hillary Clinton heeft teruggefloten en haar nu bijna helemaal heeft teruggeduwd in de vertrouwde passieve rol van huisvrouw.

AS: Zoals u het nu schetst, lijkt het post-feminisme niet meer dan een heftige polemiek tussen rechts, links en het middenveld. Maar is de generatiekloof niet evenzeer inzet van het debat?

Braidotti: De laatste tijd vloeit er nogal wat inkt over de zogenaamde 'derde golf' en wordt er behoorlijk wat belang gehecht aan dat specifieke profiel dat Naomi Wolf 'de jongere feministe' noemt. Het is raar hoe snel je veroudert binnen het feminisme. Ik ben zelf amper veertig, nog steeds seksueel actief en toch vertegenwoordig ik de 'oudere' generatie. Hoe komt dat toch? De jeugd betekent vandaag natuurlijk een krachtige economische en culturele categorie. Zij draagt bijna op haar eentje het grootste deel van de markt van de vrijetijdskleding, van de populaire muziek en van de hele ontspanningsindustrie. De generatie van de babyboomers bepaalt bovendien

smaak en mode enkel en alleen al door haar koopkracht. Hetzelfde geldt voor de macht om intellectuele agenda's te bepalen en te beïnvloeden. Een van mijn studentes wees me er onlangs nog op hoe de menopauze en het verouderen belangrijke feministische agendapunten worden nu 'wij' allemaal ouder worden. Ik zou zelf nog nostalgie en de vrees voor beïnvloeding aan dat rijtje willen toevoegen. Een van de meest hardnekkige problemen van de vrouwenbeweging sinds het einde van de massa-demonstraties van de jaren zeventig, is immers de voortzetting van haar politieke en intellectuele erfgoed dat juist berust op een gegronde kritiek van de verschillen in machtsverhoudingen als leeftijd, klasse, huidskleur en seksuele voorkeur. In de jaren zestig kon je in regel niemand boven de dertig vertrouwen. Maar wanneer de voortrekkers van de studentenbeweging op hun beurt ouder werden, maakte die radicale overtuiging plaats voor een meer realistische waardering van de nood aan continuïteit. Misschien heeft ook de ervaring ons geleerd dat het blind vertrouwen in de wijsheid van de jeugd zo zijn eigen beperkingen heeft.

AS: Ik kan me niet voorstellen dat u het aloude, geromantiseerde ideaal van het moeder-dochter koppel gaut bepleiten.

Braidotti: Jeugdigheid heeft voor mij een en ander van zijn aanvankelijk politieke aantrekkingskracht verloren omdat ik het feminisme, net als andere culturele revoluties, beschouw als een utopische beweging. Het feminisme is een verhaal vol hoop en belofte, en dus heeft het, net als alle andere verhalen, goede vertellers nodig. Ik heb onder feministen de beste vertellers ontmoet: Kate Simpson bijvoorbeeld, en Marcelle Marini die vertelde hoe Marguerite Duras was voordat ze met 'L'Amant' onnodig beroemd werd. Verhalen zoals die van hen weven een web van de onzichtbare, orale traditie van de vrouwenstrijd, ze inspireren me en geven me zin om deel uit te maken van die keten van vechters en dromers. Je geraakt nergens zonder sterke identificaties en vrouwen die intens hebben geleefd kunnen die inspiratie geven. Maar ga me inderdaad niet verkeerd verstaan, ik ijver niet voor peetmoeders die bedverhalen vertellen aan 'jongere feministen' over hoe mooi de revolutie toch wel geweest is. Wij riot girls zijn ons hele leven lang al vervolgd, geplaagd en onderdrukt geworden door Mama. We hebben Moeder eigenhandig uit de duistere hoeken

van onze psyche moeten jagen en dus hebben we toch een heel ander verhaal te vertellen dan dat van moeders en dochters verbonden door en in het feminisme. Virginia Woolfs beruchte gebod dat de creatieve vrouw de diepgenestelde engel in haar huis moet doden, is nog steeds relevant. Het beeld van de bekommerde, koesterende, zelfopofferende, zachte vrouw staat elke zelfverwezenlijking in 's weg; dat weten we en daar willen we niet naar terug. Integendeel, we willen er van af en wel vlug. Uit woede hebben sommigen van ons zelfs moeders vrees voor aanstootgevende vrouwen werkelijkheid doen worden.

AS: Goed, niet alle feministen zijn brave dochters die de wil van hun moeder uitvoeren. Maar succesvolle publieke verschijningen van sterke individuele vrouwen in het populaire veld - zoals Madonna, Navratilova en Hillary Clinton om er maar een paar te noemen - schijnen steevast te resulteren in een tegenreactie aan het adres van het feminisme. Hoe kan de feministische intellectueel het tij doen keren zonder de louter polemische superster te moeten uithangen zoals Camille Paglia dat doet?

Braidotti: Ik weet echt niet wat een Europese academicus nog kan bedenken om het succes van een rechtse mediaster als Camille Paglia - of Francis Fukuyama en Harold Bloom voor hetzelfde geld - ongedaan te maken. Met hun veelvuldige publieke verschijningen is geen vergelijking mogelijk. Maar er is eigenlijk geen reden voor ongerustheid: elke feministische generatie heeft wel haar Paglia gekend. Je moet er haar voorlopers uit de jaren zestig en zeventig maar op nalezen en je zal je al vlug vervelen bij die herhaaldelijke aanvallen op het feminisme. Feministen worden al langer dan vandaag met een negatief mediabeeld opgezadeld en de argumenten van hun tegenstanders blijven al even hardnekkig onveranderd sinds de jaren dertig. Virginia Woolf rapporteerde reeds hoe in haar tijd 'feminisme' al een scheldwoord was geworden. In zekere zin is het ook de functie van feministen om het stoute meisje te zijn, om de toegewijde bad girl te zijn die weet dat ze angst inboezemt bij hen die alle redenen hebben om schrik te hebben. Persoonlijk voel ik me zeer verwant met die mengeling van woede en zelfrelativerende ironie die je vandaag zo dikwijls in de populaire cultuur aantreft. Een houding die je gerust kan samenvatten als volgt: er is een oorlog aan de gang en de vrouwen zijn hem niet begonnen.

Vrouwen zijn geen pacifisten van nature, wij zijn noch Cassandras noch Antigones: wij zijn de guerilla girls, wij zijn herrieschoppers die zich willen verzetten maar evengoed plezier wille beleven. Wij vrouwen willen onze eigen verbeelding, wij willen de wereld vormgeven naar ons eigen beeld. We hebben meer dan genoeg van de fallocentrische doodseskaders met hun vast accessoires als daar zijn: abstracte mannelijkheid iconische vrouwelijkheid, racisme en geweld.

AS: Het feminisme heeft zich traditioneel altijd geconcentreerd op vragen in verband met het verschil tussen man en vrouw. U verschuift bewust het aandachtsveld naar verschillen tussen vrouwen onderling. Welke rol spelen die verschillen in de continuïteit van het feministisch gedachtegoed?

Braidotti: Jammer genoeg is het Oedipale verhaal nog de beste manier om te vertellen hoe kennis overdracht plaats vindt, ook wanneer het over het feministisch gedachtegoed gaat. In mijn oger blijft de Oedipale relatie een sterke politieke metafoor om machtsconflicten tussen generaties te beschrijven, conflicten omtrent status, eigenaarschap en eigendomsrecht. Ik ben me bewust van de beperkingen van de Freudiaanse meta-psychologie en ook van de mate waarin zij ligt ingebed in niet alleen patriarchale maar ook verouderde, antieke vooronderstellingen. Toch ken ik geen betere term om die samenbundeling van krachten waar ik als feministe moet tegen vechten, te beschrijven. Toch weet ik geen gepaster concept om uit de doeken te doen hoe klasse, status en de macht om te beslissen veelal samenvalt met oudere, blanke en heteroseksuele mannen. De Oedipale plot is niets anders dan het mannelijk eigendomsrecht over materiële en symbolische bronnen van rijkdom. Ik geef toe dat het tekenend is voor onze symbolische armoede dat we als vrouwen geen betere politieke mythe kunnen bedenken om de problemen in onze eigen rangen te analyseren. Het binnenhalen van een feministische Oedipale plot lijkt misschien al te veel op een povere doordruk van het aloude patriarchale verhaal, en het is natuurlijk onzin om te ontkennen dat het feminisme ondertussen zijn eigen geneses en zijn onsterfelijke heldinnen heeft gecreëerd. Nogmaals, we hebben geen tekort aan vertellers, maar we hebben nog steeds nood aan adequate meta-verhalen die ons duidelijk maken hoe vrouwen met macht omgaan, hoe ze macht voor en tegen elkaar gebruiken en hoe

machtsrelaties mogelijk kunnen botsen met ons feministisch engagement. Want het Oedipale karakter van het huidige feminisme is juist haar neiging om de grote verticale kloof die we in de jaren zestig in vraag hebben gesteld vandaag de aanleiding te laten worden van een horizontale verdeeldheid tussen onszelf.

AS: Als professor en hoofd van een universitair studieprogramma heeft u binnen het institutionele kader natuurlijk als geen ander te kampen met die symbolische 'armoede' van het feminisme. Hoe gaat u daarmee om in dat bij uitstek mannelijk bastion dat de academie toch doorgaans is? Er is een voorbeeld dat me in die context altijd opnieuw irriteert. Je weet misschien dat de oorsprong van het woord 'pedagogie' stamt uit het Griekse woord voor 'jongeling'? Pedagogie gaat over de opvoeding van jongens; en dat de hogere scholing van meisjes, van vrouwen, niet op het programma stond, is nog een understatement.

Braidotti: Onze praktijk zit gevangen in een mannelijk symbolisch systeem, zoveel is duidelijk. Bij de overdracht van academische kennis zit de feministische lerares altijd gekneld: ze moet haar leerlingen aansteken met de onblusbare vlam van het verlangen naar kennis, maar terzelfdertijd moet ze hen wijzen op het door en door mannelijke, heteroseksuele en etnocentrische karakter van diezelfde kennis. Ik zie een uitweg in de nadruk op de creatieve in plaats van op de reactieve aspecten van het feministische bewustzijn. Door terug te vallen op een feministische genealogie in de zin en in de geest van de riot girls kunnen we van het feminisme een bron van kracht en inspiratie maken. Dan wordt het feminisme een ander verhaal en letterlijk het verhaal van een ander. Niet dat waarin een jongen in het middelpunt van die wereld van kennis staat, maar dat waarin plaats is voor vrouwen in al hun intensiteit en variëteit. Maar het kan evengoed zijn, en er dienen zich tekenen genoeg aan dat de oplossing niet binnen het domein van de professionele theoreticus ligt. Andere praktijken zijn misschien beter geschikt om hetzelfde punt te maken. Als we ervan uitgaan dat we nodig af moeten van het oppositionele, reactieve patroon van interactie dat de intellectuele praktijk momenteel overheerst, moeten we er ook van kunnen uitgaan dat de academie misschien niet zelf met oplossingen kan komen aandragen. Andere praktijken kunnen dan van pas komen; kunstenaars, activisten, therapeuten, zelfs politici bevinden zich misschien in een

betere positie om te helpen. Hoe dan ook mogen we zelf niet de voeling met de Dionysische elementen van onze intellectuele en politieke tradities verliezen. We moeten ons blijven verzetten tegen de ernst van het institutionele denken en niet toegeven aan het omslachtige, ondoorgrondelijke en op sterven na dode proza van de academische disciplines. Laat ons onze grammatica levendig houden en met onze woordenschat doorheen de fallogocentrische mijnen velden dansen, want uiteindelijk weet iedereen dat meisjes van alle leeftijden graag plezier maken. *Girls just want to have fun...*

AS: Een kritisch feministische houding vandaag betekent voor u ook op de eerste plaats een confrontatie met de mogelijkheden en beperkingen, met de grenzen en excessen van de moderne visuele cultuur. Feminisme als een noodzakelijk proces van visuele alfabetisering?

Braidotti: Het lijkt mij dat een van de belangrijkste taken van de kritische intellectueel, ook van de feministische intellectueel, schuilt in het decode ren van de culturele vormen die deze snel veranderende wereld aanneemt. In het kielzog van Foucault wil ik pleiten voor de hedendaagse intellectueel als een technieker van praktische kennis: hij/zij analyseert dat complexe en voortdurend veranderende kruispunt waarop cultuurpolitiek en machtsrelaties elkaar snijden, en de impact ervan op de representatie van vrouwen. En dat vergt een ingewikkelder analysesysteem dan de traditionele 'ideologiekritiek' ons kan aanreiken. We hebben behoefte aan het uitproberen van een nieuwe aanpak, aan een vaardigheid die ik graag bestempel als het ontwikkelen van een gendergevoelige, visuele geletertheid. Anneke Smelik, bijvoorbeeld, argumenteert in haar analyse van de hedendaagse visuele cultuur overtuigend hoe we beelden niet als statische weerspiegelingen van een voorafbestaande sociale werkelijkheid moeten beschouwen, maar ze juist kunnen benaderen als

vormende elementen van die realiteit. Teksten, beelden en representaties zijn actieve producenten van sociale relaties, ook en misschien wel eerst en vooral van gender-relaties. De notie van representatie is geen ideologische sluier die moet worden opgelicht om vervolgens de 'ware' omstandigheden te onthullen. Beelden zijn geen obstakels die sociale relaties en sociale belangen expliciteren of verbergen, het zijn eerder factoren medeplichtig aan de constitutie ervan. De macht van beelden, van de visualisatie is vandaag zo groot dat het eigenlijk geen zin meer heeft het onderscheid tussen zichtbaar en onzichtbaar te blijven handhaven. Dankzij gesofisticeerde visuele technologieën kan het bio-medische discours binnendringen in de intiemste en voordien onzichtbare structuren van de levende materie. Het kan niet anders dan dat die triomf van de visuele representatie een aspect van het feministisch onderzoek bepaalt. Nu de binnenkant van het vrouwelijk lichaam wordt zichtbaar gemaakt, nu het bijvoorbeeld tijdens de zwangerschap in echografieën wordt gepresenteerd, moet zeker die scopische drift als paradigma van kennis onder de loep worden genomen. Feministische filosofen zoals Fox-Keller en Irigaray hebben aangetoond hoe het wetenschappelijke discours altijd al een voorkeur heeft gehad voor het beeld van het oog als metafoor voor de geest. 'Nu zie ik het' is een geijkt synoniem voor 'nu begrijp ik het'. Bij Vrouwenstudies Utrecht gaan we ervan uit dat de visuele representatie, vooral in film en in nieuwe media, een hoogtepunt heeft bereikt: we beleven momenteel de luchtspiegeling van de absolute transparantie, alsof we alles zouden kunnen tonen, alsof we alles zouden kunnen zien, alsof alles in spektakelvorm kan worden gegoten.